

tirmek amacıyla *et-Tâkîb 'alâ İbni'l-İfîlî fi şerhihi li-Divânî'l-Mütenebbî* adıyla bir eser kaleme aldığı kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İfîlî, *Şerhu şî'ri'l-Mütenebbî* (nşr. Mustafa Uleyyân), Beyrut 1412/1992, neşredenin girişi, I, 1-149; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 234-235; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zâhire*, I, 240-242; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 402-403; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 155-156; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis* (Ebyârî), I, 260-261; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, II, 4-9; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, I, 218-219; İbn Hallîkân, *Vefeyât*, I, 51; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 72-74; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 114-116; Fîrûzâbâdî, *el-Bûlğa fi terâcîmi e'immeti'n-naħu ve'l-luğa* (nşr. Muhammed el-Mısıfî), Küveyt 1407/1987, s. 48-49; Bustânî, *DM*, II, 347-348; R. Blachère, *Ebû't-Tayyîb el-Mütenebbî* (trc. İbrâhîm el-Kîlânî), Dımaşk 1395/1975, s. 411-412; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-'Arabî*, Rabat 1399/1979, I, 45-46; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 497-498; Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *Târîhu'n-nağdi'l-edebî fi'l-Endelûs*, Beyrut 1401/1981, s. 94-116; Abdülalî el-Vedgîrî, *Ebû 'Alî el-Kâlî ve eşeruhû fi'd-dirâsâti'l-luğaviyye*, Mağrib 1403/1983, s. 387-393; Ch. Pellat, "İbn al-İfîlî", *EI* (İng.), III, 806-807; Salâh Cerrâr, "İbnü'l-İfîlî", *Mevsû'atü'l-ħadâreti'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 143-144.

RAHMİ ER

İFRAD

(حج الإفراء)

Umre yapmaksızın sadece hac ibadetini ifa etme, umresiz hac anlamında fıkıh terimi (bk. HAC).

İFRAD

(الإفراء)

Kıraat imamlarına ve râvilerine nisbet edilen vecihleri birleştirmeden ayrı ayrı okumak anlamında kıraat terimi (bk. KIRAAT).

İFRÂNÎ

(bk. İFRENÎ).

İFRAT

(الإفراط)

Ahlâkî davranışların kaynağı olan psikolojik yeteneklerin işleyişinde itidal noktasının ilerisine geçen sapmalar için kullanılan ahlâk terimi (bk. FAZİLET; İTİDAL).

İFREN (Benî İfren)

(بنو إفرن)

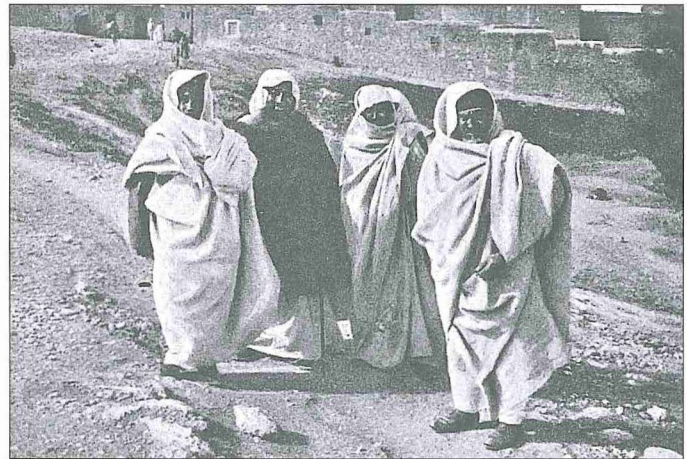
Zenâte'ye mensup bir Berberî kabilesi.

Kuzey Afrika Berberîleri'nin büyük boy-larından Zenâte'nin en önemli ve en kalabalık kolu olup İfrî b. İslîten'e nisbet edilir. İfrî kelimesi Berberîce'de "mağara" anlamına gelir.

Zenâte Berberîleri, İslâm fetihleri sırasında Bizans'ın yanında yer alarak Emevîler'i durdurmaya çalıştılar. I. Yezîd döneminde ikinci defa İfrîkiye valiliğine getirilen Ukbe b. Nâfî' bölgedeki Berberî kabilelerinin tamamını itaat altına aldı. Berberîler bu sırada İslâmiyet'i kabul etmeye başladılar. Ukbe tarafından hapsedilmiş olan Evrebe kabilesi lideri Küseyle'nin hapisten kaçarak bir ordu oluşturup Biskre civarında Ukbe'yi ağır bir hezime-te uğratmasının (63/683) ardından Berberîler'in önemli bir kısmı tekrar Bizans'ı desteklemeye başladı. Berberî-Bizans ittifakı sonucu bölgeden çekilmek zorunda kalan Emevî orduları Küseyle'yi ancak altı yıl sonra yenebildi. Cerâve kabilesinin kadın lideri Kâhine'nin etrafında toplanan Berberîler yeniden harekete geçtiler. İsyân, Kâhine'nin Abdülmelik'in kumandanını Hassân b. Nu'mân tarafından mağlûp edilip öldürülmesine kadar sürdü (82/701). Bu olaydan sonra Hassân'ın uyguladığı hoşgörülülük politikası neticesinde Benî İfren dahil Berberîler'in tamamına yakını müs-lûman oldu. II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren Berberîler arasında Hâricîlik mezhebi hızla yayıldı. Hâricî fırkalarından Sufriyye koluna giren Benî İfren'in mensup olduğu Zenâte boyu Emevîler'in son yıllarında büyük güç kazandı ve hâkimi-yet alanını Tunus'a kadar genişletti. İfre-

nîler'den ve Sufriyye Hâricîleri'nin liderlerinden olan Ebû Kurre bir süre Abbâsîler'le savaştıktan sonra Orta Mağrib'in büyük kısmını hâkimiyeti altına aldı ve kendisini imam ilân etti (148/765). Fakat üzerine gönderilen Abbâsî ordusu karşısında tutunamayıp Mağrib-i Aksâ'ya kaçtı. Ebû Kurre ardından tekrar Tilimsân'a dönerek 150-159 (767-776) yılları arasında İbâzîler'le birlikte Abbâsîler'e karşı yürütülen büyük isyan hareketine katıldı. 151'de (768) İfrîkiye Valisi Ömer b. Haf'sı Tubne'de muhasara eden ve 154 (771) yılında valiyi öldürerek Tubne ve Kayrevan şehirlerini ele geçiren Berberîler, Abbâsîler'in yeni valisi Yezîd b. Hâtîm karşısında Trablus'taki savaşta ağır bir hezime-te uğrayıp 30.000 civarında kayıp verdiler (155/772). Bu olaydan sonra uzun süre tarih sahnesinde görünmeyen Berberîler'in önce Tâhert Rüstemîleri'nin himayesine girdiği ve zamanla onların mensup olduğu İbâziyye'yi benimsediği, bu mezhepteki bölünme sonunda önemli bir kısmının Nükkâriyye'ye geçtiği anlaşılmaktadır. Benî İfren III. (IX.) yüzyılda İdrîsî hâkimi-yetini kabul etmiş, İdrîsîler'in müsama-hakâr politikası sonucu bir kısmı Sünnîleşmiştir.

İfren kabilesi, Fâtımîler'in İdrîsîler'i Tilimsân'dan çıkarmasından sonraki dönemde, Benî İfren'in Varkû koluna mensup olan Ebû Yezîd en-Nükkârî'nin Tûzer'de Fâtımîler'e karşı 332'de (943) başlattığı isyanla tekrar tarih sahnesinde göründü. Ebû Yezîd en-Nükkârî'nin isyanı sırasında Tilimsân ve civarında yaşayan İfrenîler'in başında Muhammed b. Sâlih bulunuyordu. Onun Fâtımîler'i destekleyen yakınları tarafından öldürülmesinden sonra yerine geçen oğlu Ya'lâ 338'de (949-50) İfkân şehrini kurup emirliğini ilân etti. 343'te (954-55) Vehrân şehrini ele ge-

Trablusgarp vilâyetinde yaşayan Berberî Benî İfren kabilesine mensup eşraftan bir grubu gösteren eski bir fotoğraf (G. Remond, İv. 6)

çiren Ya'lâ, daha sonra kendisine katılan Mağrâve Emîri Hayr b. Muhammed ile birlikte Fâtımîler'e karşı ayaklanıp Tâhert'e yürüdü. Tâhert ile Tanca arasında kalan bölgeyi hâkimiyeti altına alarak hutbeyi Endülüs Emevî halifesi adına okuttu. Ya'lâ'nın Mağrib'deki valiliklerin kendisine ve yakınlarına verilmesi teklifini kabul eden III. Abdurrahman onu Cezayir ve Tilimsân, Muhammed b. Hayr'ı da Fas valiliğine getirdi (344/955-56). Ya'lâ b. Muhammed'in emirliği uzun sürmedi; Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh'ın kumandanı Cevher es-Sikillî karşısında âciz kalınca Endülüs Emevîleri'ne olan bağlılığını terk ederek Fâtımîler'e itaat ettiğini açıkladı. Ancak Cevher samimiyetine inanmadığı için onu İfkân'a döndürdü esnada öldürttü (347/958) ve Benî İfren'in diğer Berberî kabilelerle oluşturduğu birliği dağıtarak bölgedeki hâkimiyetlerine son verdi. Ya'lâ'nın öldürülmesinden sonra yerine geçen oğlu Yedvî Endülüs'e kaçtı. Berberîler'le Endülüs Emevî idaresi arasındaki yakınlaşma Benî İfren ile diğer Zenâte kabilelerinin Endülüs'e göçlerini kolaylaştırdı. Fakat Yedvî aralarında çıkan anlaşmazlık üzerine 381'de (991) Endülüs Emevîleri'ne itaati terketti ve Fas şehrine ele geçirdi. Ancak kısa süre sonra ağır bir hezimetle uğradı ve çok geçmeden öldü.

Yedvî'nin yerine geçen yeğeni Habbûs b. Zîrî, amcazadesi Ebû Yeddâs b. Dûnâs tarafından bir isyan sonucu öldürüldü. Ancak Ebû Yeddâs da makamını koruyamadı; Habbûs'un kardeşi Hammâme'ye yenilince taraftarlarıyla birlikte Endülüs'e kaçtı. İktidarı ele geçiren Hammâme, Şâle'den Tâdlâ'ya uzanan bölgede üçüncü Benî İfren emirliğini kurdu. Şâle Benî İfren Emîrliği, son emîr Muhammed b. Ebû'l-Kemâl zamanında Murâbitler tarafından ortadan kaldırıldı (458/1066). Bu olayın ardından Benî İfren'e mensup bazı kollar Endülüs'e göç ettiler.

Endülüs'e sığınan Benî İfren mensupları halife tarafından çok iyi karşılandı ve kendilerine iktâ tahsis edildiği gibi divanda önemli görevler verildi. Mülûkû't-tavâif döneminde Ebû Yeddâs'ın kardeşi Attâf'ın torunu Yahyâ b. Abdurrahman, Hammûdî halifesi tarafından Kurtuba valisi tayin edildi. Diğer kardeşi Ebû Kurre'nin oğlu Ebû'n-Nûr ise Endülüs Emevî hânedanının sonuna doğru çıkan isyanlar ve bölünmeler sırasında Ronda'yı (Runde) ele geçirip orada dördüncü Benî İfren emirliğini kurdu (405/1014). İşbiliye (Sevilla) hâkimi İbn Abbâd onu Ronda hâkimi olarak tanımak zorunda kaldı (443/1051).

Ebû'n-Nûr'un yerine geçen oğlu Ebû'n-Nasr 457'ye (1065) kadar buraya hâkim oldu. Benî İfren'e mensup bazı gruplar, muhtemelen Ağlebî veya Fâtımî hâkimiyetleri sırasında Sicilya'ya gitmiş ve daha sonra buraya yerleşmişlerdir. Günümüzde başta Tâdlâ olmak üzere Fas'ın batısında kalan bölgede Benî İfren boyuna mensup gruplar bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu İfrîkiyye ve'l-Endelüs* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ'), Beyrut 1964; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 98, 113, 243, 270-273; İbn Ebû Zer', *el-Enîsü'l-muğrib*, Rabat 1973, s. 109 vd.; İbn Haldûn, *el-İber*, VII, 11-23; a.mlf., *Histoire des Berbères et des dynasties musulmanes de l'Afrique septentrionale* (trc. Le Baron de Slane), Paris 1982, I, 221-222, 229; II, 71, 130-131; III, 186-188, 193, 199-226; Selâvî, *el-İstikşâ* (trc. A. Graule-Guether), Paris 1923, IV, 149-163; G. Marçais, *Les arabes en Berbérie du XIe au XIVe siècle*, Paris 1913, s. 21, 34, 46, 633; H. Fournel, *Les Berbères*, Paris 1927; E. F. Guatier, *Le passe de l'Afrique du nord*, Paris 1952, s. 280-370; T. Lewicki, *Etudes ibâdites Nord-Africaines*, Warsaw 1955, s. 45-46; a.mlf., "Banû İfran", *El²* (Ing.), III, 1039-1044; G. H. Bousquet, *Les Berbères*, Paris 1957, s. 250-258; Mohamed Talbi, *L'émirat aghlabide 184-296/800-909*, Paris 1966, s. 74-75; Sa'd Zağlûl Abdülhamîd, *Târîhu'l-Mağribi'l-'Arabî*, İskenderiye 1979, s. 90-102; Muhammed b. Umeyre, *Devru Zenâte fi'l-harekâti'l-mezhebiyye bi'l-Mağribi'l-İslâmî*, Cezayir 1984; Jamil M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 16, 18, 42-45, 64; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâziyye*, Kahire 1987, s. 64-65; M. C. Hernandez, *el-Islam de al-Andalus*, Madrid 1992, s. 141, 143; L. Massignon, *Le Maroc dans les premières années du XVIe siècle*, Frankfurt 1993, s. 140-145; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ebû Yezîd en-Nükkârî", *DİA*, X, 259-260.

SABRİ HİZMETLİ

İFRENCE

(bk. FRANKLAR).

İFRENÎ

(الإفرني)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh el-İfrenî el-Merrâküşi (ö. 1154/1741'den sonra)

Tarihçi, edip, fakih, muhaddis ve dil âlimi.

1080'de (1669) Merakeş'te doğdu. Fas'ın güneyinde Sûs bölgesindeki Vâdîder'a'da yaşayan İfren (İfrân, Üfrân, Vüfrân, Yefren) adlı Berberî kabilesine mensuptur. Merakeş'te Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Mevâsî es-Sûsî'nin de aralarında

bulunduğu çeşitli hocalardan öğrenim gördü. Daha sonra Fas şehrine giderek Câmîatü'l-Karaviyyîn'de Sîdî Ahmed b. Abdülhay el-Halebî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdülkâdir el-Fâsî gibi âlimlerin derslerine katıldı. Merakeş'te İbn Yûsuf (Yûsufî) Camii'nde imamlık ve hatiplik yaptı, tefsir ve hadis dersleri okuttu. Tartışmalı geçen tefsir derslerine, katılan bazı öğrencileri tarafından zındıklıkla suçlanarak Kadî İbn Bû Abdeley Muhammed b. Ahmed'e şikâyet edildi. Kendini savunmak için fakihlerle yaptığı tartışmalar şöhretini arttırdı ve derslerini takip edenlerin sayısı günden güne çoğalmaya başladı. Ancak daha sonra tefsir derslerinden vazgeçerek *Şahîh-i Buḥârî* gibi muteber hadis kitaplarıyla fikhî eserleri okutmaya yöneldi. Bir ara Filâlî sultanının emriyle Merakeş'ten uzaklaştırılan İfrenî 1151'de (1738) tekrar Merakeş'e döndü. Bu tarihten itibaren kendisini telif çalışmalarına verdi. Hayatının son yıllarını malî sıkıntı içinde geçirdi. 1154'ten (1741) sonra (muhtemelen 1156 [1743] veya 1157'de [1744]) Merakeş'te vefat etti ve İbn Yûsuf Camii'nin hazîresine defnedildi.

Eserleri. 1. *Nüzhetü'l-hâdî bi-ahbâri mülûki'l-karni'l-hâdî*. Sa'diler'le (1511-1659) Mevlây İsmâil'in saltanatına (1672-1727) kadar Filâlîler'in tarihini ihtiva etmektedir. Mağrib tarihi açısından önemli bir kaynak olan eser 1306'da (1888) Fas'ta taş baskısı olarak ve aynı yıl Paris'te O. Houdas'ın yaptığı Fransızca tercümesiyle birlikte (*Nozhet elhadis histoire de la dynastie saadienne au Maroc*) neşredilmiş, eserin bir bölümü *Cümle min aḥbârî'd-devleti's-Sicilmâsî* adıyla da yayımlanmıştır (Paris 1321/1903). 2. *Şaifvetü men inteşer min aḥbârî's-şuleḥâ'i'l-karni'l-hâdî 'aşer*. İslâm dünyasının batısı ve doğusunda yaşamış 250 âlim ve mutasavvifin biyografisini ihtiva eder. Bu özelliğiyle İbn Asker el-Mağribî'nin *Devḥatü'n-nâşir li-meḥâsini men kâne bi'l-Mağrib min meşâyihi'l-karni'l-'âşir*'inin zeyli gibidir. Fas'taki şerif ve murâbit hareketinin tarihi için değerli bir kaynak olan eser, XI. (XVII.) yüzyılda Fas'ta yaşayan mutasavvıfların biyografileri açısından da önemlidir. Eser 1316'da (1898) Fas'ta yayımlanmıştır. 3. *el-Meslekü's-sehl fi şerhi Tevşîhi İbn Sehl (el-Menhelü's-sehl)*. Endülüslü şair İbrâhim b. Sehl el-İşbilî'nin bir şiirinin şerhidir. 1324'te (1906) Fas'ta taş baskısı yapılan eser, Ahmed b. Abbas ve Muhammed b. Kâsım el-Bâdisî tarafından neş-